

LIUDMYLA ZHVANIA

БІБЛІЙНИЙ САУЛ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Біблійні образи, сюжети й мотиви переосмислювались Лесею Українкою в низці творів та неодноразово ставали об'єктами розгляду науковців. Тема діалогу письменниці з Книгою Книг була і залишається актуальною в літературознавчих дослідженнях, починаючи від давньої статті Івана Франка в «Літературно-науковому віснику», у якій автор критично оцінив перші спроби у зверненні молодого поетки до біблійної тематики¹, та завершуючи цілою плеядою монографічних та дисертаційних праць сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників: Віри Агеєвої, Тамари Гундорової, Галини Левченко, Ірини Бетко, Володимира Антофійчука, Наталії Банацької, Віри Сулими, Світлани Кочерги, Річарда Лужного. Зокрема, польський учений акцентує на тому, наскільки важливим було для Лесі Українки і її творчості усе, що пов'язане зі сферою сакрального²:

Людмила Вікторівна Жванія, кандидат філологічних наук, доцент – Волинський національний університет імені Лесі Українки, кафедра соціальних комунікацій; адреса для кореспонденції: вул. Винниченка 30-а, 43025, м. Луцьк, Україна; e-mail: zhvania.luda@vnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1864-2119>.

LIUDMYLA VIKTORIVNA ZHVANIA, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor – Lesia Ukrainka Volyn National University, Department of Social Communications; address for correspondence: street Vinnichenko 30-a, 43025 Lutsk, Ukraine; e-mail: zhvania.luda@vnu.edu.ua; ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7535-6330>.

LIUDMYLA VIKTORIVNA ZHVANIA, kandydat nauk filologicznych, docent – Wołyński Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki, Wydział Komunikacji Społecznej; adres do korespondencji: вул. Винниченка 30-а, 43025, м. Луцьк, Україна; e-mail: zhvania.luda@vnu.edu.ua; ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7535-6330>.

¹ Написану у 1888 р. поему *Самсон* І. Франко іронічно називає «поемкою», детально аналізуючи всі її слабкі місця, та підсумовує такими словами: «Нема сумніву, що се безмірно трудно — перероблювати стару поезію на нову; переробка дуже легко виходить водяниста і замазує характерні деталі оригіналу. Так сталося і тут» (241).

² Вживаємо термін «сакральне», у тому значенні, яке йому надавав один з найважливіших польських дослідників категорії *sacrum* у літературі – Стефан Савицький: *sacrum* – це все, «що

Біблійний сакрум і релігійний християнський хаос мали в ній свого вірного, проникливого і водночас допитливого та критичного читача – коментатора. (...) Вона була (...) поеткою, яка була особливо заангажована в питаннях віри, релігії та християнської культури. (Łuźny 105)

Незважаючи на таку зацікавленість дослідників темою рецепції Біблії в творчості Лесі Українки, деякі твори авторки або розглядались побіжно, або ж зовсім залишилися поза увагою науковців. До таких належить і монолог *Саул* із циклу *Легенди*, що увійшов до збірки *Відгуки*, який, на нашу думку, заслуговує на уважніше перепрочитання. Цей твір, написаний на зламі віків, у 1900 році, пронизаний песимістичними настроями, характерними для епохи *fin de siècle*: безвихідь і безнадія, занурення у сферу ірраціонального, зацікавлення межовими станами психіки, відчуття змін у відношеннях людини й Бога.

Як відомо, кінець XIX – початок XX століття характеризується зломом звичної картини світу й системи цінностей та, як наслідок, кардинальною зміною напрямків в літературі, мистецтві й філософії. Естетичним вираженням духовного перевороту став з одного боку декаданс як тип кризового світосприйняття, в якому були відображені втрата ідеалів, нестабільність і хаос життя, що втілювалось в літературі в мотивах суму, відчаю, песимізму, а з другого – модернізм з його особливою увагою до релігійно-духовних шукань. В Українчиному *Саулі*, на наш погляд, поєднуються обидві тенденції.

Звертаючись до тих нечисленних роздумів про цю поезію, які знаходимо в лесезнавчих працях, варто зауважити кілька спільних для них тез, пов'язаних з темами пророка, митця та мистецтва. Зокрема, В. Агеєва, аналізуючи феномен поетичного візіонеризму у творчості Лесі Українки, виділяє вірш *Саул* як дотичний до пророцької теми:

...біблійний претекст цікавить поетесу насамперед у зв'язку з трактуванням пророчого дару як кари чи тяжкого випробування духу. Саул пророкує, коли його устами заволодів «дух лукавий від Бога». І хоча цар жахається своїх пророцтв... Але пророчий дар не підвладний волі самого обранця, котрий виступає лише інструментом, провідником, а не повелителем свого кимось насланого вміння. (Aheieva 10)

На думку С. Кочерги, яка вдається до порівняння двох образів Саула: Шевченкового й Українчиного, «Леся Українка спрямовує вістря художнього аналізу на болісний процес розщеплення людської свідомості, її блукання

в якийсь спосіб переступає реальність і дочасність, вказуючи на існування “надреальної” дійсності, від якої людина є узалежнена, яка виводить на яв сенс її існування, тлумачить її трансценденцію. Це все те, що стосується релігії й віри в “надприродне”, але одночасно відрізняється від того, що окреслюємо як “магічне” чи “фантастичне”» (Sawicki 95).

в нетрях оманливих сподівань у координатах, окреслених мистецтвом і владою» (Kocherha 553). Як і В. Агеєва, дослідниця порівнює Саула з пророчицею Кассандрою, зауважуючи, що «він наділений даром передбачати майбутнє, але не спроможний вплинути на хід подій, тому в повній мірі відчуває таку ж “трагедію правди”» (Aheieva 552). Обидві дослідниці наголошують на тому, що Лєся Українка фокусувала свою увагу на темі творчості, яку репрезентує у вірші музика Давидової арфи, що «має Божу силу», а також акцентують на подібності мотиву музики, що «пробуджує, підносить, дає доступ до якихось вишніх сфер і знімає зле насланя» у Саулі та в Лісовій пісні (Kocherha 552).

У своїй роботі С. Кочерга слушно звертає увагу на жанрові особливості Українчиного Саула:

За жанром твір Лєсі Українки - монолог. Його пафос - пристрасно-сповідальний. Очевидна принципова стилістична різниця між інтерпретацією біблійної постаті двома видатними українськими поетами: якщо у Шевченка Саул “зовнішній”, то у Лєсі Українки “внутрішній”; якщо у Шевченка функція царя-пророка обмежена притчевою роллю, то у Лєсі Українки бачимо психологічну спробу проникнути в скрите “Я” коронованої, але нещасливої людини, обтяженої владою. (Kocherha 551)

У цьому контексті варто згадати відоме твердження М. Зєрова щодо еволюції драматичного хисту письменниці, яка «почала з монологу, від монологу перейшла спершу до діалогу, потім – до драматичної поеми... і тільки в кінці творчого шляху підійшла до сутої драми» (Zerov 389).

Оскільки монолог Саула звернений до конкретного адресата (у ролі якого постає Давид) та відображає життєві ситуації пов'язані з переживаннями цілого спектру емоцій Ізраїльського царя, можемо вести мову про наявну у цьому творі діалогізацію³. Тобто перед нами текст, пронизаний діалогічними елементами: дієслова наказового способу («Граї, хлопче, граї... (245)» «Приїди ж, поглянь на мене серед ночі...» (246), «О, зачаруй його, заворожи!...» (246)), займенники першої та другої особи («Я сам себе оплакати не можу...» (245), «Я тільки вмів людей перемагати, а ти самого духа переміг» (247). «Ти згадуєш, що я був пастухом...» (247), «Ти от за що ненавидиш мене: що ти мені не зброєю подобавсь...» (248)), звертання («Мій любий хлопче...» (246), «Хлопче, повір мені...» (247), «Приб'ю тебе до мура, Єхидно клята!...» (248), «О моя дитино...» (248) «Моя дитино любя! / Мій хлопчику лагідний!» (249)), різні типи запитань («...хто бачив, щоб

³ «Наявність у монолозі суб'єкта, адресата і ситуації зумовлюють те, що він так чи інакше підлягає діалогізації прихованого, опосередкованого чи явно безпосереднього характеру», – зазначено у літературознавчому словнику-довіднику.

його рука тремтіла? / Хто бачив, як він блідне й одступає?» (246), «За віщо ти ненавидиш мене? / Що завинив тобі Саул безумний?» (246), «Та й за що б ти ненавидів мене? / Що значать всі славетні перемоги / против одного руху твоїх рук?» (247), «Чи заздрісно тобі на сю корону, / сю багрянницю, сеє берло?» (247), «Чи міг же хто тоді подумать, / що і Саул колись пророком стане?» (247), «О, що за гук? / Навіщо ти ударив військової?» (247), Де ти, де ти? / Невже мене ніхто не поратує? (249)). Таким чином, наявність в Українчиному монолозі *Саул* низки діалогічних елементів цілком відповідає тим тенденціям до «актуалізації діалогу як форми художнього мовлення» (Ваганова 4) про які ведуть мову сучасні дослідники, виокремлюючи «поетично-практичну філософію діалогу» (Yermolenko 20) як основу пошуків письменниці у царині естетики.

Вбачаючи мету цієї розвідки у спробі досягнути суть авторської інтерпретації художнього образу Саула, що передбачає розуміння відповідних, важливих для Лесі Українки контекстів, вважаємо за необхідне звернутись до першоджерела – Біблії, надто, що поетка сама спонукає нас до заглиблення в біблійний контекст, подаючи розлогі цитати з *Першої книги Самуїлової* у ролі епіграфу.

Згідно тексту Біблії Саул був першим царем Ізраїлю, обранцем Божим, якого помазав на царство пророк і останній суддя Самуїл. Проте, з часом Саул втратив Боже благословення, оскільки не виконав Його волю. У Святому Письмі вказано на два вчинки ізраїльського царя, внаслідок яких порушився його зв'язок із Богом. Перед боєм з филистимлянами Саул не дочекався Самуїла й сам приніс жертву, оскільки боявся втратити контроль над своїм військом, що було деморалізоване довгим очікуванням і бездіяльністю:

І чекав він сім день умовленого часу, що призначив Самуїл, та Самуїл не прийшов до Гілгалу, і народ став розбігатися від нього (...) І сказав Самуїл: Що ти зробив? А Саул відказав: Бо я бачив, що народ розбігається від мене, а ти не прийшов на умовлений час тих днів. А филистимляни зібралися в Міхмаші. І я сказав: Тепер филистимляни зйдуть до мене до Гілгалу, а Господнього лиця я ще не вблагав. І я вирішив, і приніс цілопалення! (...) І сказав Самуїл до Саула: Ти зробив нерозумне! Не послухав ти наказів Господа, Бога свого, що наказав був тобі, бо тепер Господь міцно поставив би аж навіки твоє царство над Ізраїлем. А тепер царство твоє не буде стояти, Господь пошукав Собі мужа за серцем Своїм, і Господь наказав йому бути володарем над народом Своїм, бо ти не виконав, що наказав був тобі Господь. (1 Сам. 13:8, 13:11-14)

Іншим вчинком Саула, що спричинив до остаточного комунікативного розриву з Богом, стало порушення ним наказу тотального знищення племені амалікітян разом з усім їхнім скарбом:

Та змилювався Саул і народ над Агагом, і над найліпшим з його худоби дрібною й з худоби його великою та з товару вгодованого, і над вівцями, та над усім добром, і не хотіли зробити їх закляттям. А все маловарте й худе його зробили закляттям. (1 Сам. 15:9)

Таким чином, Саул свідомо пішов проти Божої Волі, на цьому акцентується в сакральному тексті: «Жалкую, що Я настановив Саула за царя, бо він відвернувся від Мене, а слів Моїх не виконав» (1 Сам. 15:11). Коли він відкрито відрікся від Бога, тобто порушив його наказ, і Бог його відкинув, у душі Саула почалися внутрішні зміни: «...Дух Господній відступився від нього, а напав його дух злий, посланий від Господа» (1 Сам. 16:14).

Саме з цієї цитати починається текст Українчиного Саула. Поетка звертається до того періоду у житті Саула, коли він, одержимий меланхолією і нападами гніву, шукав порятунку в чудовій музиці Давида: «Граї, хлопче, граї! нехай той голос арфи / заглушить голоси в моєму серці, / ті голоси пророці, неспокійні...» (Ukrainka 245).

Леся Українка поєднує одержимість і пророцтво, у її інтерпретації Господь Саула «карає віщим духом» (245). «Дух лукавий» (246) говорить через його уста. В цілому авторка не відходить від традиційного трактування цього біблійного уривку, який не раз ставав приводом до дискусій. Каменем спотикання тут слугує вислів «дух лукавий від Бога», що провокує питання: чому злий дух називається Господнім? У Святого Августина знаходимо таке тлумачення:

Отже, не дивно, що цар Саул і Дух пророчий отримав тоді, коли вперше був помазаний, і пізніше, коли був відкинутий внаслідок непослуху і відступив від нього [добрий] Дух Господній, був охоплений злим духом від Господа; причому і цей дух іменується духом Господнім через служіння, оскільки всіма, і навіть злими духами Господь користується на благо: або для покарання когось, або для виправлення, або для випробування; і хоча немає ніякої злості у Бога, «немає і ніякої влади, яка не була б від Бога». («Tolkovanija»)

Отже, Бог, як Абсолют добра не має у своїй природі ні найменшого зла, проте може використовувати злих духів для покарання, як у випадку із Саулом.

Меланхолія Саула – це негативний аспект одержимості духом. Саул не усвідомлює, що за його стражданнями ховається божественна сила. Через свою меланхолію він не чує голосу Бога. Саулом опановують депресія, божевільний гнів і нав'язливі похмурі ідеї, під впливом яких він робить спроби вбити Давида:

Чого ти знов так дивишся на мене?
Підступний погляд твій, немов отрута.
Отрутою боротись проти мене,
отрутою гадаєш? О, не діждеш!
Гей, де мій спис? Приб'ю тебе до мура,
Єхидно клята!.. (Ukrainka 248)

Для розуміння суті пророцтва як одержимості варто звернутись до історії про обрання Саула: після помазання він внутрішньо перемінився. Дух Божий зійшов на Саула та перетворив його в іншу людину: «І сталося, як повернувся він, щоб іти від Самуїла, то Бог змінив йому серце на інше[...]» (1 Сам. 10:9). Це не була зміна морального характеру. Це екстаз, піднесення над буденністю. Людина, що пережила подібне, зазнає кардинальних внутрішніх перетворень. Про це йдеться й у пророчих словах Самуїла, сказаних Саулу після помазання на царство: «І злине на тебе Дух Господній, і ти будеш з ними пророкувати, і станеш іншою людиною [...] І прийшли вони туди до Гів'ї, аж ось громада пророків назустріч йому. І злинув на нього Дух Божий, і він пророкував серед них» (1 Сам. 10:6,10:10). Це перша згадка про те, що на Саула зійшов Дух Божий, цей Дух перетворив його не лише в царя, а й у пророка.

У Біблії між царською владою і пророчим даром існує особливий зв'язок: обрання на царство передбачає пророчі переживання. Зовнішнім доказом обраності Саула стала пророча одержимість. Іншими словами, обрання на царство – це символ внутрішньої обраності, дар Божого Духа.

Слід наголосити, що згідно біблійної розповіді його пророчий дар мав примітивний екстатичний характер. Саул не міг виробити свідоме релігійне ставлення до цього духовного дару. Він був одержимий і не міг досягти рівня свідомого прийняття рішень. Карл Густав Юнг описував подібний стан:

У дійсності прафеномен духу оволодіває людиною точно так само, як фізичний світ. Дух лише з вигляду здається поступливим об'єктом людських помислів, а насправді ж він сковує свободу людини тисячею оков і стає нав'язливою *idee force*. (Yunh 234)

Доля цього Ізраїльського царя глибоко трагічна. Саула розривав надвоє конфлікт між своїм внутрішнім і зовнішнім покликанням: царською владою і пророчим даром. Перший Ізраїльський цар не зміг досягти внутрішньої цілісності, повноти, що можливо для людини лише за умови її прагнення до підтримання живого зв'язку з Богом.

Турбуючись про земні справи, Саул приймав рішення всупереч Божественній волі. Замість того, щоб довіритись Богу, він покладався на себе. Його віра була хиткою. Через обмеженість своєї людської природи Саул не зміг об'єднати в гармонійне ціле протилежні поривання. Покладена на нього Богом місія виявилася непосильним тягарем, який розколов його навпіл. Як наслідок у його внутрішньому світі на зміну відчуттю повноти й осмисленості буття, які дарує віра, прагнення до пізнання Бога і до єднання з Ним, запанував страх і хаос:

Прийди ж, поглянь на мене серед ночі,
як я блукаю по своїх хоробах,
безлюдних, темних, і здіймаю руки
і ними голову безумну закриваю,
і блідну, і тремчу, і падаю додолу,
і перед власними думками одступаю,
і власних слів жахаюся пророчих...
То не мої слова – то дух лукавий
мені через мої уста віщує,
що мушу я... (Ukrainka 246)

Мотив пророцтва як важкого випробування у поезії Лесі Українки також відсилає до тексту Біблії (слід зазначити, що цей мотив постає наскрізним у творчості письменниці та особливо яскраво реалізується в образі Кассандри)⁴. Усі великі пророки вважали пророчий дар джерелом страждань. Через нього вони не могли вести звичайне життя, їх переслідували, і вони змушені були шукати самотності. Про це говорять як збережені перекази часів *Старого Заповіту*, так і слова *Нового Заповіту*: «Котрого з пророків батьки ваші не переслідували?» (Дії 7:52).

У творі Лесі Українки страждання Саула іншого роду. Його трагедія ще й у тому, що він бачить своє страшне майбутнє: власну смерть. У *Першій книзі Царств* так описано самогубство Ізраїльського царя:

І сказав Саул до свого зброєноші: Витягни меч свого, і пробий мене ним, щоб не прийшли ці необрізані, і не пробили мене, і не знущалися надо мною! Та не хотів зброєноша, бо дуже боявся. Тоді взяв Саул меч, та й упав на нього!» (1 Сам. 31:4).

Передчуття смерті виливається у монолог царя, який чує жалібний плач в Давидовій музиці:

⁴ Відтак можемо вести мову про те, що джерела пророчої теми Лесі Українка знаходить не лише в Святому Письмі, але й в античній міфлогії.

Граї, хлопче, граї, нехай голосить арфа,
хай плачуть струни, як жінки над гробом.
Я сам себе оплакати не можу,
бо сліз нема. Нехай ридає арфа,
нехай я неоплаканим не згину. (Ukrainka 245)

Святий Августин у *Сповідь* згадував про «таємничу можливість передчуття майбутнього» (170), що існує у вічності: «у вічності ніщо не минає, але існує як теперішнє у всій повноті» (165). Отже й «уявлення» про майбутнє вже існують у душі, вважає св. Августин: «і ті, хто передбачає майбутнє, вдивляється в них» (170). Тобто, майбутнє постає абсолютно реальним і володіє своїм місцем розташування (у вічності, в душі), а тому і людина за певних обставин здатна бачити його. Подібну пророчу здатність отримав Саул, проте для нього вона стає страшною карою: «О! не на щастя став Саул пророком, / Господь його карає віщим духом!» (Ukrainka 245).

Саул не послухався Божественної волі, відтак, він втратив зв'язок з Богом, перестав бути виконавцем на землі Його волі. Ним керують мирські устремління і заздрість. Він не зміг одночасно бути царем і служити Богу. Саулу не стало снаги бути гідним Божественного Дару, перетворити одержимість Духом у відданість Богові. Він став похмурим, недовірливим, самотнім. Царська влада, яку йому подарував сам Господь, виявилась найбільшою небезпекою і катастрофічною спокусою для нього. У вірші Лесі Українки Саул зізнається Давиду, що був щасливим до того, як Бог його обрав на царство, до того як він отримав духовний дар пророцтва:

Чи заздрісно тобі на сю корону,
сю багряницю, сеє берло? Хлопче,
повір мені, без них я щасливішим
і кращим був в той час, як пас отари
на батьківських зелених полонинах.
Не гнулася моя висока постать,
і не тьмарився мій веселий погляд,
я простий був і думкою, і серцем.
Гай, гай! Чи міг же хто тоді подумати,
що і Саул колись пророком стане? (Ukrainka 247)

Саул прагне відновити відчуття цілісності, повноти життя, втрачений зв'язок із Богом. У поезії Лесі Українки музика постає універсальним способом долучитись до сфери сакрального.

Музика, що є відтворенням світового ритму, гармонії й цілісності, поєднує екзистенційне і метафізичне та здатна розширити світосприйняття до його універсальних констант. На думку Артура Шопенгауера, філософія якого відіграла значну роль у зміні світоглядної парадигми на зламі віків, музика, як відбиток метафізичної волі, здатна безпосередньо висловити сутність світу. Бо лише музика як «копія оригіналу, який сам ніколи безпосередньо не може бути представлений» (166), завдяки «спільній мові, яка своєю виразністю перевершує мову наочного світу» (166), несе інформацію про Світову волю, оскільки є «найповнішим, містичним вираженням її сутності» (166). Таким чином, музика, за А. Шопенгауером, це метафізична первинна сутність світу. Висловлюючи найбільш загальне і глибоке, музика ніби віддаляє дух людини, її внутрішнє ество від зовнішнього світу, в якому об'єктивована воля породжує страждання. У зв'язку з цим, в естетичному спогляданні через музику А. Шопенгауер бачить шлях звільнення від волі до життя, розчинення в сутності світу і відсторонення від страждань проявленого буття. Таке звільнення є тимчасовим і не несе повного відчуття щастя, але інтуїтивне пізнання, не тільки розумом, а й відчуттям всією людською істотою прихованих в музиці глибинних першоджерел світу, розширює свідомість людини до духовних першооснов, до стану спокою, інсайту, та вказує духовні орієнтири в пізнанні «потаємної сутності світу» (Iberveg і Gejnse 475).

Фрідріх Ніцше, який, як відомо, вважав себе учнем А. Шопенгауера, також вказував на зв'язок музики з вищим буттям, з волею як ірраціональною субстанцією та на особливе місце музики серед інших мистецтв, оскільки вона «є безпосереднім відображенням самої волі; щодо всього фізичного світу – є метафізичним, щодо цілого явища – річчю в собі» (Nitsche 86).

Відчуваючи естетичний захват, людина наближається до вічного, втрачаючи свою індивідуальність і розчиняючись в ірраціональному. Таке бачення ролі музики у філософських концепціях А. Шопенгауера й Ф. Ніцше стало відображенням загальних настроїв доби Модерну, коли на зміну раціоналістичній парадигмі світосприйняття приходять зацікавлення сферою ірраціонального й підсвідомого. Відмова від раціоналізму і освячених традицією релігійних авторитетів, сумніви в достовірності наукового знання дозволяють прийти до висновку про особливу роль мистецтва в духовних пошуках людства.

Суголосні думки знаходимо й у поезії Лесі Українки. Музика, що «має Божу силу», здатна «заворожити» «злого духа», яким одержимий Саул, тобто викликає духовні переживання, що сприяють піднесенню душі, та дарує спокій:

Не голосно, — лагідно, ніжно грай,
хай спів твій має силу, як струмочок,
що тихо й ніжно точить твердий камінь.
На серці в мене камінь — хай же спів твій
його підточить і в безодню скине,
в безодню забудт'я... (Ukrainka 246)

Через музику позитивний дух життя входить в меланхолійну, зневірену людину. На якийсь час вона знову отримує відчуття цілісності.

Генріх Гейне, творчість якого, як відомо з біографії Лесі Українки, мала значний вплив на становлення, естетичний смак, життєву позицію поетки (Moroz 41, 49, 50,53-54, 63-64 та ін.), звертаючись до «сутності музики» і визначаючи її середнє становище між духом і матерією, стверджував чудове, а, отже, таке, що не піддається раціональному визначенню походження музики, тобто її належність до духовного світу. «Музика має властивості чудесного, – зазначає Гейне, – я готовий сказати, що вона – диво. Вона стоїть між думкою та явищем; вона споріднена з ними обома і однак від обох відмінна: це – дух, який потребує розміреного часу; це матерія, але матерія, яка може обійтися без простору» (Heine 540).

Ірраціональна природа музики, що гармонійно поєднує протилежності, зводить різноголосся до єдності, злагоди, втілюється саме в ідеї цілісності, через яку й можливий непояснований раціонально зв'язок з Богом. Відтак, головним призначенням музики постає катарсис, очищення через звільнення від обумовленості і проникнення в світ цілісності. Слід зазначити, що музика у вірші Лесі Українки має подібну властивість, охоплюючи своїм містичним впливом не лише Саула, а й Давида, який, граючи, також долучається до сфери сакрального: «... ти сам / займаєшся святим огнем, як граєш / перед царем безумним» (Ukrainka 248).

Важливо, що допомогти Саулу міг тільки Давид. Саме він став новим Божим обранцем Але тому він неминуче викликає заздрість, ревності і гнів Саула. Цар не може змиритися з тим, що Бог його відкинув. Він вже не виконує волю Господа. Тому він з відчайдушною лютю бореться з Давидом, бореться з людиною, яку обрав Господь, яка отримала ті дари Духа, що втратив Саул. Тобто він бореться проти самого Бога – але не для того, щоб отримати благословення, як боровся Яків, а щоб виконати свою людську волю, яка суперечить волі Бога. Він дійсно одержимий «злим духом». Саул втратив віру, відтак і внутрішню цілісність, яку вона дарує. Звідси його відчай, думки про смерть і намагання позбутися негативних, руйнівних порухів душі у спробах вбити Давида.

У вірші Лесі Українки зроблено акцент на боротьбі протилежних почуттів, що відбувається у внутрішньому світі Саула. Цар відчуває ненависть до свого майбутнього наступника, до нового Божого обранця. У цьому почутті поєднуються і заздрість, і страх, і відчуття самотності, залишеності Богом. Разом з тим, весь цей спектр негативних емоцій не здатен викреслити любові до Давида з серця Саула. Така роздвоєність свідомості викликає розпач:

О моя дитино,
чи се ж я вбив тебе? Ні, ні, мій спис
не зачепив тебе... О, Боже правий,
який же я нещасний і безумний!...
...Моя дитино любя!
Мій хлопчику лагідний! Де ти, де ти? (Ukrainka 248-249)

У своїй поезії Леся Українка увиразнює психологічний портрет Саула, відображаючи складні зміни у його свідомості. Вона створює образ, який нагадує декадентського героя з його відчуженістю до зовнішнього світу й зосередженістю на внутрішньому, з його прагненням втекти у світ прекрасної ілюзії, з його вразливою психікою й танатологічними пориваннями.

Таким чином, образ Саула у творі Лесі Українки глибоко трагічний. Це людина, що втратила внутрішню цілісність через порушення зв'язку із Богом. Як наслідок – вразливий психічний стан героя, який означений у вірші словом «безумний» та підкреслений раптовою зміною протилежних емоцій, що опановують Саула. За допомогою музики герой Українчиного твору прагне відновити втрачену цілісність, зв'язок зі сферою сакрального.

На наш погляд, Леся Українка звертається до біблійного образу Саула не випадково. Такий одержимий «злим духом» цар – пророк з розщепленою свідомістю, що пригнічений передчуттям смерті, безнадією і зневірою, постає символом епохи *fin de siècle*. Цього переломного періоду на межі віків, коли людство, подібно до Саула, втратило живий зв'язок із Богом та намагається віднайти способи долучитись до трансцендентного. Відтак, мистецтво у такому секуляризованому суспільстві постає одним з універсальних способів віднайти шлях до Бога.

Знаковим видається й звернення поетки до біблійного сюжету: осягнення суті авторської інтерпретації художнього образу Саула – можливе лише за умови ґрунтового знання Біблії, а водночас це відповідає настроям доби, що характеризувалась особливою увагою до релігійно-духовних шукань.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Aheyeva, Vira. «Poetychnyy vizioneryzm Lesi Ukrayinky.» *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky*, t. 72, 2007, ss. 3-11. [Агеева, Віра. «Поетичний візіонеризм Лесі Українки.» *Наукові записки НАУКМА. Філологічні науки*, т. 72, 2007, сс. 3-11].
- Avustin, Avrelij. *Ispoved*. Respublika, 1992 [Августин, Аврелий. *Исповедь*. Республика, 1992].
- Baranova, Inna. *Drama-dialoh Lesi Ukrayinky ta dialohichna tradytsiya v yevropeys'kykh literaturakh*. Dysertatsiya kand. filol. Nauk, DNU imeni Olesya Honchara, 2011 [Баранова, Інна. *Драма-діалог Лесі Українки та діалогічна традиція в європейських літературах*. Дисертація канд. філол. Наук, ДНУ імені Олесь Гончара, 2011].
- Franko, Ivan. *Literaturno-krytychni pratsi (1897-1899)*. Zibrannya tvoriv: U 50 tomakh, t. 31. Naukova dumka, 1980 [Франко, Іван. *Літературно-критичні праці (1897-1899)*. Зібрання творів: У 50 томах, т. 31. Наукова думка, 1980].
- Heine, Heinrich. *Sämtliche Werke*, t. 4. Bibliographisches Institut, 1918.
- Iberveg, Fridrih, i Maks Gejntse. *Istoriya novoy filosofii*. Sankt-Peterburg, 1890. Elektronnaya biblioteka Nauchnoye naslediyе Rossii, e-heritage.ru/ras/view/publication/general.html?id=49017857 [Ібервег, Фридрих, і Макс Гейнце. *История новой философии*. Санкт-Петербург, 1890. Электронная библиотека Научное наследие России, heritage.ru/ras/view/publication/general.html?id=49017857]. Доступ 1.09.2022.
- Kocherha, Svitlana. «Dva 'Sauli': interpretatsiya bibliynoho motyvu v tvorchosti Tarasa Shevchenka i Lesi Ukrayinky.» *Donets'kyu visnyk naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka*, t. 5, 2004, ss. 545-553 [Кочерга, Світлана. «Два 'Саули': інтерпретація біблійного мотиву в творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки.» *Донецький вісник наукового товариства ім. Т. Шевченка*, т. 5, 2004, сс. 545-553].
- Literaturoznachnyy slovnyk-dovidnyk*. Vydavnychuу tseentr «Akademiya», 2007 [Літературознавчий словник-довідник. Видавничий центр «Академія», 2007].
- Łuzny, Ryszard. «Świat sacrum chrześcijańskiego na drodze twórczej Lesi Ukrainki.» *Zeszyty Naukowe KUL*, t. 34, № 1-2, 1991, ss. 89-106.
- Moroz, Myroslav. *Litopys zhyttya ta tvorchosti Lesi Ukrayinky*. Naukova dumka, 1992 [Мороз, Мирослав. *Літопис життя та творчості Лесі Українки*. Наукова думка, 1992].
- Nitshe, Fridrih. *Narodzhennya trahediyi. Povne zibrannya tvoriv: Krytychno-naukove vydannya u 15 tomakh*. Astrolyabiya, 2004 [Ніцше, Фрідріх. *Народження трагедії. Повне зібрання творів: Критично-наукове видання у 15 томах*. Астролябія, 2004].
- Sawicki, Stefan. *Sacrum w badaniach literatury. Wartość – sacrum – Norwid*. Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1997.
- Shopengauer, Artur. «K metafizike muzyki.» *Stat'i esteticheskiye, filosofskiyе i aforizmy*. Khar'kov, 1888. ss. 196–208 [Шопенгауэр, Артур. «К метафизике музыки.» *Статьи эстетические, философские и афоризмы*. Харьков, 1888. сс. 196–208]
- «Tolkovaniya Avgustina Bibliya-onlajn.» [«Толкования Августина Библия-онлайн.»], bible.by/aic/9/19. Доступ 1.09.2022.
- Ukrainka, Lesia. *Povne akademichne zibrannya tvoriv u 14 tomakh*, t. 5. VNU, 2021. [Українка, Лесья. *Повне академічне зібрання творів у 14 томах*, т. 5. ВНУ, 2021].
- Yermolenko, Anatoliy. «Sokratychniy dialoh u poetychno-praktychnii filosofii Lesi Ukrainky.» *Filosofska Dumka*, no 2, 2021, ss. 20-36 [Єременко, Анатолій. «Сократичний діалог у поетично-практичній філософії Лесі Українки.» *Філософська думка*, № 2, 2021, сс.20-36]. DOI: doi.org/10.15407/fd2021.02.020.

- Yunh, Karl-Hustav. *Bog i besoznatel'noe*. AST-LTD, 1998 [Юнг, Карл-Густав. *Бог и бесознательно*. АСТ-ЛТД, 1998].
- Zerov, Mykola. *Lesia Ukrainka. Tvory: v 2 t., t. 2*, Dnipro, 1990, ss. 359-401 [Зеров, Микола. *Леся Українка. Твори: в 2 т., т. 2*, Дніпро, 1990, сс. 359-401].

БІБЛІЙНИЙ САУЛ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Резюме

Ця стаття є спробою зрозуміти суть авторської інтерпретації художнього образу Саула. Пошук глибинних смислів, закодованих у поемі *Леся Українка*, здійснювався з урахуванням біблійного та історичного контексту. Відзначається, що створений автором образ глибоко трагічний. Саул, який втратив зв'язок з Богом і намагається відновити свою внутрішню цілісність за допомогою мистецтва, розглядається як символ *fin de siècle*. Підкреслено низку характерних рис, що наближають царя-пророка до героя-декадента у версії *Леся Українка*: відчуженість від зовнішнього світу та зосередженість на внутрішньому, вразлива психіка, танатологічні пориви. При цьому внутрішній світ Саула сповнений протиріч: відчай і передчуття смерті породжують меланхолію, гнів і бажання вбити Давида, що не заважає царю відчувати батьківську любов до свого суперника і нового обранця від Бога. Музика у творі – це Божественна сила, яка здатна відновити втрачену цілісність і зв'язок із священним царством.

Ключові слова: Біблія; *Леся Українка*; образ Саула; одержимість; пророцтво.

BIBLIJNY SAUL W INTERPRETACJI LESI UKRAINKI

Streszczenie

Artykuł jest próbą zrozumienia istoty autorskiej interpretacji artystycznego wizerunku Saula. Poszukiwanie głębokich znaczeń zakodowanych w wierszu *Lesia Ukrainka* jest prowadzone z uwzględnieniem kontekstu biblijnego i historycznego. Autorka ukazuje cechy głębokiego tragizmu stworzonego obrazu. Saul, który utracił kontakt z Bogiem i poprzez sztukę stara się przywrócić sobie wewnętrzną integralność, jest postrzegany jako symbol epoki *fin de siècle*. Podkreśla się szereg charakterystycznych cech, które zbliżają króla-proroka do dekadentckiego bohatera w wersji *Lesia Ukrainki*: wyobcowanie ze świata zewnętrznego i skupienie się na wewnątrz, chęć ucieczki w świat piękna, wrażliwa psychika i tanatologiczne impulsy. Jednocześnie wewnętrzny świat Saula jest pełen sprzeczności: rozpacz i oczekiwanie śmierci wywołują w nim melancholię, gniew i chęć zabicia Dawida, co nie przeszkadza królowi odczuwać ojcowskiej miłości do swojego rywala. Muzyka w dziele to Boska moc, która jest w stanie przywrócić utraconą integralność i połączenie ze sferą *sacrum*.

Słowa kluczowe: Biblia; *Lesia Ukrainka*; wizerunek Saula; obsesja; proctwo.

BIBLICAL SAUL IN THE INTERPRETATION
OF LESYA UKRAINKA

S u m m a r y

This article is an attempt to understand the essence of the author's interpretation of Saul's artistic image. The search for deep meanings encoded in Lesya Ukrainka's poem was conducted by taking into account the biblical and historical context. It is noted that the image created by the author is deeply tragic. Saul, who has lost touch with God and is trying to restore his inner integrity through art, is seen as a symbol of the *fin de siècle*. A number of characteristic features that bring the tsar-prophet closer to the decadent hero in Lesya Ukrainka's version are emphasised: alienation from the outside world and a concentration on the inner, a vulnerable psyche, and thanatological impulses. At the same time, Saul's inner world is full of contradictions: despair and the anticipation of death give rise to melancholy, anger and a desire to kill David, which does not prevent the king from feeling paternal love for his rival and the new chosen one of God. The music in the work is the Divine power that is able to restore the lost integrity and connection with the sacred realm.

Key words: Bible; Lesya Ukrainka; image of Saul; obsession; prophecy.